

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ TARYBA

LIETUVOS ISTORIJOS METRAŠTIS

1973
metai



VILNIUS  1974

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEMICAL BOARD OF
THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1973

VILNIUS

1974

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER — WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1973

VILNIUS

1974

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ГОД
1973



ВИЛЬНИУС



1974

9(TL)
Li 237

Redakcinė kolegija

DOBROVOLSKAS JONAS, JURGINIS JUOZAS, KUN-
CYTĖ NIJOLĖ, MERKYS VYTAUTAS, MILIŪS VACYS,
STRAZDŪNAITĖ RITA (sekretorė), SADZIUS HEN-
RIKAS (vyr. redaktoriaus pavaduotojas),
TAUTAVIČIUS ADOLFAS, TYLA ANTANAS, VAITKE-
VIČIUS BRONIUS (vyr. redaktorius), ŽEPKAITĖ
REGINA

Vilnius, Kosciuškos 30
Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas

Вильнюс, ул. Костюшки, 30
Институт истории Академии наук Литовской ССР

M $\frac{0164-294}{M851(10)-74}$ Z-74

© LTSR MA Istorijos institutas, 1974

Moksliniai ryšiai

1972 m. vasario mėn. Sverdlovske įvyko II visasąjunginė konferencija tarybinės visuomenės socialinės struktūros kaitos klausimais (I konferencija buvo surengta 1965 m. Minske). Konferencijoje dalyvavo apie 500 filosofų, istorikų, teisininkų, sociologų, menotyrininkų, etnografų, pedagogų bei šių sričių praktikų iš visų sąjunginių respublikų. Istorikų sekcijoje pranešimą tema „Kai kurie visuomenės socialinės-klasinės struktūros kaitos Lietuvoje klausimai socializmo statybos laikotarpiu“ perskaitė ist. m. k. H. Šadžius.

Svarbiausia mintis, kuri buvo pabrėžiama tiek pagrindiniuose pranešimuose, tiek pasisakymuose,—ta, kad, darbininkų klasei atliekant vadovaujantį vaidmenį, mūsų šalyje, ypač per paskutinį dešimtmetį, pastebimas ryškus klastasių ir socialinių grupių suartėjimas, vis tvirtesnis darosi socialinis tarybinės visuomenės vienalytiškumas; mūsų šalyje sukurta išsivysčiusi socialistinė visuomenė. Tuo pat metu pas mus toliau sparčiai nyksta esminiai skirtumai tarp fizinio ir protinio darbo, tarp darbo ir gyvenimo sąlygų mieste ir kaime.

* * *

Tartu un-tas palaiko tarptautinius ryšius, remdamasis sena tradicija. Jis leidžia tęstinį straipsnių rinkinį „Skandinavskij sbornik“, dalyvauja Skandinavijai skirtose konferencijose ir simpoziumuose, artimai bendradarbiauja su Greifsvaldo ir Rostoko universitetais Vokietijos Demokratinėje Respublikoje. Akivaizdus šių santykių vaisius buvo 1969 m. lapkričio 18—19 d. surengta istorikų konferencija. Konferencijoje skaityti pranešimai paskelbti rinkinyje „Entwicklungsprobleme des Feudalismus im Ostseegebiet“ (Tartu, 1970, 145 p.).

Tartu un-to istorikai 1972. III.14—17 d. suruošė daug platesnę konferenciją, pakvietę joje dalyvauti VDR, LLR ir tarybinių Pabaltijo respublikų bei Leningrado istorikus. Konferencija, vykusį rusų ir vokiečių kalbomis, buvo skirta tai pačiai feodalizmo ir kapitalizmo vystymosi problemai. Skaityti pranešimai paskelbti leidinyje „Entwicklungsprobleme des Feudalismus und Kapitalismus im Ostseegebiet“ (Tartu, 1972, 286 p.) tomis kalbomis, kokiomis pateikė savo pranešimus autoriai. Kadangi pranešimai buvo išspausdinti prieš pradėdant konferenciją, tai labai palengvino diskusijas. Vien tezes pateikusių pranešėjų tekstai buvo išspausdinti papildomame to paties pavadinimo 79 p. leidinyje.

Iš VDR dalyvavo E. Donertas (Donnert, Halė), J. Šildhaueris (Schildhauer, Greifsvaldas), K. Fritcė (Fritze, Greifsvaldas), G. Heitcas (Heitz, Rostokas), iš LLR—M. Biskupas (Torunė), E. Ciesliakas (Gdanskas), J. Topolskis (Poznanė), iš Leningrado—A. Šapira ir B. Mironovas, iš Rygos—V. Dorošenka, H. Strodas, O. Niedrė ir P. Krupnikovas, iš Vilniaus—J. Jurginis, iš Tartu ir Talino—5 pranešėjai, jų tarpe J. Kahkas, H. Ligi ir H. Pirimė (Piirimäe).

J. Jurginio pranešimas „Miestiečių žemėvalda feodalinėje Lietuvoje“ ir M. Biskupo—„Karališkosios Prūsijos didžiųjų miestų stambiosios žemėvaldos vaidmuo ir reikšmė XVI—XVIII amžiais“ lieti tą pačią problemą ir sukėlė daugiausia diskusijų, nes teorinės išvados dėl miestų žemėvaldos buvo skirtingos. Miestų agrarizaciją, artėjant prie kapitalizmo, pirmasis pranešėjas vertino kaip neigiamą reiškinį, o antrasis žemės valdų suteikimą Prūsijos miestams laikė ūkio pažangai reikšmingu dalyku. Diskusijos dalyviai priėjo išvadą, kad nedera taikyti vieną pažangos mastą skirtingose sąlygose atsidūrusiems miestams bei jų žemėvaldai ir kad reikia konkrečiau palyginti miestų, valstybės ir privačių feodalų žemėvaldos bei ūkininkavimo formas.

* * *

1972.III.28—30 d. Minske įvyko Baltarusijos TSR MA Istorijos in-to suorganizuota konferencija Baltarusijos ir kaimyninių sričių archeologijos klausimais. Konferencijoje dalyvavo ne tik Baltarusijos TSR MA Istorijos in-to ir muziejų darbuotojai, bet ir TSRS MA Archeologijos in-to, taip pat Ukrainos TSR, Latvijos TSR ir Lietuvos TSR

archeologai. Mūsų respublikai atstovavo MA Istorijos in-to archeologijos sektoriaus vadovas ist. m. k. A. Tautavičius, m. b. ist. m. k. R. Rimantienė bei Kultūros ministerijos Mokslinės-metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos archeologijos grupės vadovas V. Daugudis. Plenariniame posėdyje pranešimą apie rytų Lietuvos tipo pilkapynus su V—VI a. griautiniais kapais padarė A. Tautavičius. Jis apžvelgė šių pilkapių architektūrą, laidoseną, mirusiųjų įkapes.

R. Rimantienė perskaitė pranešimą apie akmeninius glūdintus dirbinius Lietuvoje ir pateikė duomenų apie daugiau kaip 1400 vietovių surastų 2500 glūdintų dirbinių. Ji ne tik tipologiniu atžvilgiu suskirstė šiuos dirbinius, bet ir padarė kai kurias etnokultūrinės išvadas. Pirmoji akmeninių šlifuočių dirbinių dalis priklauso ankstyvajame neolite (III tūkstantmetyje pr. m. e.) gyvenusioms gentims, antroji sietina su į Lietuvos teritoriją atėjusiais indoeuropiečiais — virvelinės keramikos kultūros žmonėmis, trečioji atspindi kultūrą, kurią sukūrė senieji gyventojai ir ateiviai, ketvirtoji parodo ryšius su finougrais ir fatjanovičiais. Tai pirmasis bandymas gausiausią atsitiktinių radinių grupę iš III—I tūkstantmečio pr. m. e. panaudoti, sprendžiant etnokultūrinius klausimus.

V. Daugudis skaitė pranešimą apie medinės architektūros likučius Lietuvos pilia-kalniuose.

Lietuvišką tematiką iš dalies lietė Leningrado archeologė F. Gurevič, padariusi pranešimą apie Juodosios Rusijos miestų kilnę. Remdamasi Naugarduko ir Volkovysko tyrinėjimų duomenimis, ji teigė, kad šie miestai pradėjo kurtis X a. antrojoje pusėje retai apgyventoje baltų teritorijoje. Pradžią jiems davė ateiviai iš Volynės ir vidurinės Padnėprės. Įdomu, kad iš pradžių šie punktai buvo neįtvirtinti, o Rusijos pasienio su Lietuva tvirtovėmis jie tapo tik keliasdešimt metų vėliau — apie XI a. vidurį; Gardinas įsikūrė dar vėliau — XI a. pabaigoje.

* * *

1972.IV.11—14 d. Donecke (Ukrainos TSR) vyko Visasąjunginė mokslinė konferencija „Darbininkų klasė ir TSRS industrinis vystymasis“, skirta TSRS susikūrimo 50-osioms metinėms. Tarybų Lietuvai atstovavo 3 MA Istorijos in-to darbuotojai — socialistinės visuomenės istorijos sektoriaus vadovas ist. m. k. H. Šadžius, skaitęs pranešimą „Lietuvos socialistinės industrializacijos bendrieji bruožai ir specifinės ypatybės“, aspirantas V. Skebas su pranešimu „Lietuvos socialistinio žemės ūkio materialinės-techninės bazės sukūrimas ketvirtojo penkmečio metais“ ir j. m. b. E. Grunskis.

Konferencijoje buvo iškeltas uždavinys parašyti daugiatomę tarybinių socialistinių respublikų darbininkų klasės istoriją. Siekiant šiuo tikslu sutelkti istorikų jėgas, buvo nutarta sudaryti atitinkamą koordinacinę tarybą.

* * *

TSRS MA Istorijos skyrius, Archeologijos in-tas ir N. Miklucho-Maklajaus TSRS MA Etnografijos in-tas 1972.IV.24—29 d. Maskvoje surengė sesiją, skirtą 1971 m. archeologinių ir etnografinių tyrinėjimų rezultatams aptarti.

Atidarydamas plenarinius TSRS MA Archeologijos in-to posėdžius, šio instituto direktorius akad. B. Rybakovas įžanginiame žodyje palietė svarbiausius dabartinės archeologijos uždavinius. Jis pabrėžė tris momentus, labai aktualius ir Lietuvos archeologijai. Pirma — archeologų trūkumas, kuris ypač jaučiamas, plečiantis įvairioms statyboms. Tokiais atvejais dažnai reikia imtis labai skubių archeologinių tyrinėjimų. Antra, būtina skubi ir tiksli archeologinių paminklų registracija. Trečia, reikia pereiti prie platesnių teorinių apibendrinimų. Archeologijoje, kaip ir kitose istorijos mokslų srityse, būtinas paraleliškumas: ir faktų kaupimas, ir apibendrinamojo pobūdžio darbai.

Dėl to neatsitiktinai plenariniai archeologų posėdžiai buvo pradėti pranešimu metodologiniais klausimais, kurį padarė TSRS Archeologijos in-to direktoriaus pavaduotojas J. Zacharukas. Jo pranešimas „Probleminės situacijos archeologijoje“ lietė mokslinės archeologinių paminklų klasifikacijos, terminologijos ir archeologinių kultūrų ty-

rinėjimo problemas. Pranešėjas apžvelgė neolitines ir eneolitines epochas, konkrečiais pavyzdžiais parodydamas, kokių neleistinų prieštaravimų matoma šių epochų tyrinėjimų srityje. Konferencijoje pranešimus skaitė ir Pabaltijo archeologai: vienas iš Latvijos TSR ir du iš Lietuvos TSR. Latvių archeologas E. Mugurevičius painformavo apie savo tyrinėjimų rezultatus Martinsalos saloje (Rygos raj.), R. Kulikauskienė — apie kasinėjimus Maišiagalėje 1971 m. ir J. Stankus — apie geležies dirbinių gamybą Lietuvoje II—XIII a.

Konferencijos ne slavų tautų etnografijos sekcijoje vienas pusdienis buvo skirtas vien lietuvių pranešimams. S. Bernotienė (Istorijos-etnografijos muziejus) skaitė pranešimą „Skaros reikšmė lietuvių aprangoje“, R. Giedrienė (Vilniaus un-tas) — „Džukų kaimo kapinės“, V. Milius (Istorijos in-tas) — „Namų apyvokos daiktų tyrinėjimo klausimu (remiantis lietuviškąja medžiaga)“, A. Vyšniauskaitė (Istorijos in-tas) — „Mintuvų tipologijos Lietuvoje klausimu“. Šie pranešimai buvo iliustruoti skaidrėmis ir nuotraukomis. Tautosakos sekcijoje K. Viščinis (Lietuvių kalbos ir literatūros in-tas) skaitė pranešimą „Kai kurie lietuvių liaudies tradicinių anekdotų gyvavimo dėsnin-gumai“, o I. Cepienė (Vilniaus un-tas) TSRS tautų papročių sekcijoje — „Seimos pa-pročių raidos tendencijos Tarybų Lietuvoje“.

* * *

1972.V.23—26 d. Kijeve įvyko visasąjunginė konferencija, kurios tikslas — pasida-lyti patirtimi, rašant šalies miestų, kaimų, fabriklų, gamyklų, kolūkių ir tarybinių ūkių istoriją.

Konferencijoje dalyvavo visų sąjunginių respublikų ir daugelio RTFSR sričių atstovai: istorikai, rašytojai, žurnalistai, archyvų, leidyklų darbuotojai, gamybos pirmūnai. Šio forumo metu buvo padaryta apie 120 įvairių pranešimų.

Plenariniame posėdyje buvo perskaityti keturi pranešimai: TSRS MA nario koresp. P. Volobujevo — „Tėvynės istorijos vaidmuo, patriotiškai auklėjant TSRS dirbančiuosius revoliucinėmis, kovinėmis ir darbo tradicijomis“, ist. m. dr. P. Tronko — „Apie patirtį, kuriant Ukrainos TSR miestų ir kaimų istoriją“, ist. m. dr. prof. V. Ježovo — „Apie TSRS fabriklų ir gamyklų istorijos mokslinio tyrinėjimo būklę ir uždavinius“ ir Uzbekijos TSR MA narės koresp. R. Aminovos — „Kolūkių ir tarybinių ūkių istorija tarybinėje istoriografijoje“.

Lietuvos TSR MA Istorijos in-tui konferencijoje atstovavo socialistinės visuomenės istorijos sektoriaus vadovas ist. m. k. H. Šadžius, i. m. b-iai E. Šopa ir J. Matusevičius. H. Šadžius dalyvavo miestų ir kaimų, J. Matusevičius — fabriklų ir gamyklų, E. Šopa — kolūkių ir tarybinių ūkių istorijos sekcijų darbe.

Istorijos in-to bendradarbiai konferencijoje perskaitė šiuos pranešimus: H. Šadžius — „Lietuvos TSR miestų istorijos tyrinėjimų būklė“, J. Matusevičius — „Lietuvos TSR fabriklų ir gamyklų istorijos tyrinėjimai“, E. Šopa ir S. Overaitė — „Apie Lietuvos TSR kolūkių ir tarybinių ūkių istorijos tyrinėjimų būklę“.

* * *

1972.VI.6—7 d. Taline įvyko tarprespublikinė konferencija, skirta TSRS įkūrimo 50-mečiui. Ją organizavo Estijos TSR, Lietuvos TSR ir Latvijos TSR Mokslų akademi-jų visuomeninių mokslų skyriai. Lietuvos TSR atstovai padarė 3 pranešimus: ist. m. dr. B. Vaitkevičius — „Lietuvių tautos kova už valstybinę sąjungą su TSRS tautomis (1918—1940 m.)“, LTSR MA akad. K. Meškauskas — „Tarybų Lietuvos gamybinių jėgų vystymasis ir socialinės struktūros pasikeitimas“, fil. m. dr. G. Zimasas — „Internacionalizmo principai ir kova prieš reakcinę nacionalizmo ideologiją“.

* * *

1972.IX.11—13 d. Istorijos in-te lankėsi Lenkijos—Tarybų Sąjungos santykių istorijos skyriaus (Varšuva) moksl. bendr. dr. Tadeušas Dompkovskis. Jis buvo priimtas Instituto direktoriaus B. Vaitkevičiaus ir direktoriaus pavaduotojo M. Jučo. Buvo pasikeista nuomonėmis apie LLR ir Lietuvos TSR istorikų bendradarbiavimą.

* * *

1972.IX.20—22 d. Krokovoje įvyko Krokuvos Jogailos un-to Archeologijos in-to ir Lenkijos archeologų draugijos Naujosios Hutos skyriaus suorganizuota konferencija I—V a. archeologinių kultūrų ir kultūrinių sričių Vidurio Europoje klausimu. Konferencijos uždavinys buvo apžvelgti Romos imperijos ir tautų kraustymosi laikotarpiu Lenkijoje ir kaimyninėse srityse buvusias kultūrinės sritis, kultūras, todėl organizatoriai į konferenciją pakvietė ne tik Lenkijos aukštųjų mokyklų, Mokslų akademijos, muziejų ir kitų įstaigų archeologus, bet ir kaimyninių kraštų—VDR, Čekoslovakijos Socialistinės Federacinės Respublikos ir TSRS—archeologus. TSRS atstovavo ist. m. k. M. Ščiukinas (Valstybinis Ermitažas) ir ist. m. k. A. Tautavičius (Lietuvos TSR MA Istorijos in-tas).

Daugiausia dėmesio konferencijoje buvo skirta Pamario kultūroms, o chronologiniu požiūriu—I—II a., taip pat atskirų dirbinių ir kultūros reiškinų tikslesniam datavimui. Mažiau pranešimų lietuviškos ir šiaurinės Lenkijos dalį. Su šia tematika ir buvo susijęs M. Ščiukino pranešimas Cerniachovo kultūros pradinės datos klausimu. Pranešėjas išdėstė pažiūrą, kad minėtoji kultūra pasirodė tik III m. e. a.

Du Lenkijos archeologų pranešimai buvo skirti baltiškai tematikai. Doc. J. Okuličius kalbėjo apie Sembos ryšius su Romos imperija I—II a., o magistras M. Kačynskis apžvelgė stambaus jotvingių kapinyto Netoje (Augustavo raj.) tyrinėjimų rezultatus ir jotvingių lokalinių grupių išsiskyrimą m. e. I tūkstantmečio viduryje. Pastarajam pranešimui savo tematika buvo giminingas ir A. Tautavičiaus referatas apie II—V a. kultūrinės sritis Lietuvoje. Remdamasis II—V a. kapinytų medžiaga, pranešėjas aptiko 7 kultūrinių sričių užuomazgų dabartinėje Lietuvos TSR teritorijoje.

Konferencijos dalyviai turėjo progos susipažinti su Archeologijos in-to kasinėjimų radinių paroda ir m. e. pradžios kapinyto kasinėjimais Kryspinove prie Krokuvos.

* * *

XIV tarprespublikinio Rytų Europos agrarinės istorijos simpoziumo sesija įvyko Gardine 1972.IX.25—29 d.

Plenariniame posėdyje pranešimus skaitė: A. Anfimovas—„Agrarinis simpoziumas kaip viena iš broliškųjų respublikų mokslininkų agrarininkų sandraugos forma“, K. Sabunia, V. Cepko, P. Kozlovskis, V. Meleška, V. Paniutičius—„Žemės ūkio gamybos vystymasis Baltarusijoje XVIII a. antroje pusėje—XX a. pradžioje“, G. Riabkovas—„Naujo šaltinio apie tarybinio kaimo istoriją sudarymas (Smolensko kaimo dabartinio etninio, ekonominio ir socialinio tyrimo rezultatai)“.

Lietuvos TSR MA Istorijos in-to bendradarbiai perskaitė pranešimus: J. Jurginis—„XVI a. agrarinės reformos įtaka Lietuvos gamybinėms jėgoms“, M. Jučas—„Valstiečių pabėgimai ir baudžiaviniai įstatymai Lietuvoje XVII—XVIII a.“ Lietuvos istorijos problematiką palietė A. Grickevičius (Minskas) pranešime „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės privačių miestų gyventojų užsiėmimas žemės ūkiu XVI—XVIII a.“. Pranešimų tezės išspausdintos¹.

¹ Тезисы докладов и сообщений XIV сессии межреспубликанского симпозиума по аграрной истории Восточной Европы (Минск—Гродно, 25—29 сентября 1972 г.), вып. I—II, М., 1972.

* * *

1972.X.8—13 d. Maskvoje TSRS Mokslų akademijos Istorinės geografijos ir kartografijos mokslinės tarybos ir TSRS Geografinės draugijos Maskvos filialo suorganizuotoje I visasąjunginėje mokslinėje istorinės geografijos sesijoje pranešimą tema „Lietuvos kraštovaizdžio atspindėjimas senojame kartografijoje“ padarė ist. m. k. O. Maksimaitienė.

* * *

1972.X—XI mėn. Vilniuje moksliniais tikslais lankęsis Lenkijos Mokslų akademijos Istorijos in-to moksl. bendr. dr. Marcelis Kosmanas, rengiantis darbą apie reformaciją ir kontrreformaciją Lietuvoje, susitiko su Istorijos in-to moksliniais bendradarbiais, pasidalijo mintimis.

* * *

1972.X.25 d. Rygoje įvyko mokslinė sesija istoriografijos klausimais, skirta TSRS įkūrimo 50-mečiui. Sesijos organizatoriai—Latvijos TSR MA Istorijos in-tas ir Istorijos mokslų istorijos mokslinė taryba prie TSRS MA Istorijos skyriaus. Sesijos darbe dalyvavo Pabaltijo tarybinių respublikų, Baltarusijos TSR ir Maskvos istorikai.

Mūsų respublikai sesijoje atstovavo: ist. m. dr. M. Jučas, kuris padarė pranešimą „Lietuvos istorijos feodalizmo laikotarpio tyrinėjimai tarybinių istorikų darbuose“, ir ist. m. k. H. Sadžius, skaitęs pranešimą tema „Socializmo statybos proceso nušvietimas Lietuvos tarybinėje istoriografijoje“.

* * *

1972.XI.1—2 d. Maskvoje įvyko TSRS MA Istorijos skyriaus sesija, skirta TSRS 50-mečiui paminėti. Pranešimą apie Lietuvos TSR istorijos mokslo raidą ir perspektyvas padarė Istorijos in-to direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams ist. m. dr. M. Jučas.

* * *

1972.XI.14—16 d. Maskvoje įvykusioje visasąjunginėje mokslinėje konferencijoje „TSRS 50-metis—lenininės nacionalinės politikos pergalė“ Lietuvos TSR atstovavo Istorijos in-to direktorius ist. m. dr. B. Vaitkevičius, kuris perskaitė pranešimą „Lietuvių liaudis kovoje už sąjungą ir draugystę su TSRS tautomis laikotarpyje iki 1940 metų“.

* * *

Mongolijos Liaudies Respublikos Mokslų akademijos, Partijos istorijos in-to prie Mongolijos Liaudies Revoliucinės partijos CK, Partinės mokyklos prie Mongolijos Liaudies Revoliucinės partijos CK ir MLR Aukštojo mokslo ministerijos 1972.XII.15 d. Ulan Batore suorganizuotoje mokslinėje konferencijoje, skirtoje TSRS 50-mečiui, pranešimą „Lietuvos įstojimas į TSRS sudėtį (istorinės prielaidos ir istorinė reikšmė)“ padarė ist. m. dr. B. Vaitkevičius.

Ekspedicijos

ARCHEOLOGINIŲ PAMINKLŲ TYRINĖJIMAI RESPUBLIKOJE 1972 METAIS

1972 m. archeologinius paminklus tyrinėjo beveik visos tos pačios įstaigos, kaip ir praėjusiais metais. Tai Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos in-tas, VVU Lietuvos istorijos katedra, VVPI TSRS istorijos katedra, Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Mokslinė-metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba, Lietuvos TSR istorijos-etnografijos muziejus, Kauno Valstybinis istorijos muziejus ir Telšių kraštotyros muziejus. Iš viso daugiau ar mažiau buvo kasinėti 33 archeologiniai paminklai 25 vietovėse. Jų tarpe yra 6 akmens amžiaus stovyklos (Šventoji), 6 piliakalniai (Bražuolė, Eketė, Jakštaičiai, Maišiagalą, Punia, Renavas); 3 pilkapynuose (Neravai, Pajuostė ir

Zabieliškės) ištirta 12 pilkapių, o 10 senkapių (Antalgė, Dimgailiai, Jakštaičiai, Pakalniškiai, Paragaudis, Reizgiai, Skėriai, Sarkai, Zastaučiai) aptikta 307 žmonių ir 37 žirgų kapai. Be to, tyrinėtos 8 spėjamos apeiginės vietos — alkakalniai ir kulto akmenų aplinka (Prapymas, Reizgiai ir kt.). Daugiausia paminklų tyrinėta Dubysos aukštupio baseine (1 piliakalnis, 3 senkapiai ir 2 apeiginės vietos). Kartu Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos in-tas ir Lietuvos TSR Kultūros ministerijos įstaigos įvairiuose rajonuose toliau žvalgė respublikos archeologinius paminklus ir tikrino jų padėtį. Žemiau pateikiamas tyrinėtų paminklų sąrašas ir duomenys apie tyrinėjimų apimtį bei rezultatus¹.

I. Akmens amžiaus stovyklos

Šventoji (Palangoje). Istorijos in-tas tęsė čia nuo 1966 m. atliekamus kasinėjimus. Buvo tiriamos stovyklos Nr. 3, 4, 5, 6, 7 ir 9.

Stovykloje Nr. 3 atidengtas 706 m² plotas, aptiktas kultūrinis sluoksnis su Narvos—Nemuno kultūrai būdinga keramika bei įvairiais mediniais, kauliniais ir kt. dirbiniais.

Stovyklose Nr. 4, 5, 6 ir 7 iškasti bandomieji šurfai bendros 80 m² apimties. Visur aptiktas pelkę ariant suardytas neolito kultūrinis sluoksnis.

Stovykloje Nr. 9 atidengtas 196 m² plotas, aptikta virvelinei keramikai būdingų radinių.

Tyrinėjimams vadovavo v. m. b. R. Rimantienė.

II. Piliakalniai

1. Bražuolė (Trakų raj.). Kadangi tvarkoma piliakalnio teritorija ir stiprinami šlaitai, Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Mokslinė-metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba piliakalnio pietvakarių dalyje ištyrė apie 100 m² plotą — padarytas pylimo piūvis ir ištirtas aikštelės kraštelis. Aptikti m. e. pirmųjų amžių pylimai, rasta lipdytos keramikos brūkšniuotu ir grublėtu paviršiumi.

Kasinėjimams vadovavo Archeologų grupės vadovas V. Daugudis.

2. Eketė (Klaipėdos raj.). Istorijos in-tas piliakalnio aikštelėje ištyrė 180 m² plotą, aptiko 0,3—1,4 m storio kultūrinį sluoksnį, kuriame rasta pastatų pėdsakų, lipdytos ir žiestos keramikos, šlako, Romos monetų, taip pat įvairių įrankių ir papuošalų fragmentų. Be to, padarytas išorinio griovio ir mažesnio išorinio pylimo piūvis, aptiktos buvusių užtvartų vietos. Siekiant išaiškinti šalia piliakalnio buvusios gyvenvietės plotą ir joje išlikusio kultūrinio sluoksnio būklę, iškasta keletas šurfų bendros 74 m² apimties. Sukaupta piliakalnio ir gyvenvietės medžiaga datuojama II—XIII a.

Kasinėjimams vadovavo j. m. b. A. Merkevičius.

3. Jakštaičiai (Siaulių raj.). Spalvės upelio kairiajame krante esančioje „pilalėje“ Istorijos in-tas ištyrė 52 m² plotą. Kultūrinio sluoksnio nerasta.

Kasinėjimams vadovavo ist. m. k. V. Urbanavičius.

4. Maišiagala (Vilniaus raj.). Istorijos in-tas kartu su VVU Lietuvos TSR istorijos katedra tęsė 1971 m. pradėtus piliakalnio tyrinėjimus. Toliau buvo tiriamas 70 m² dydžio I plotas, pasiektas 4,3 m gylis, aptikti 2 sluoksniai, tyrinėtųjų datuojami XIV—XV a., ir 120 m² dydžio III plotas, kuriame pasiektas 1,4—1,6 m gylis, aptiktas XIII—XIV a. kultūrinis sluoksnis.

Kasinėjimams vadovavo ist. m. dr. R. Kulikauskienė ir doc. P. Kulikauskas.

5. Punia (Alytaus raj.). Kadangi tvarkoma piliakalnio teritorija ir stiprinami šlaitai, Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Mokslinė-metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba piliakalnio aikštelės vakariniame kampe ištyrė 61 m² plotą. Aptiktas 3,5 m storio kultūrinis sluoksnis iš XIV—XVIII a.

¹ Istorijos in-to, VVU, VVPI ir Mokslinės-metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos tyrinėtų paminklų radiniai perduoti Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos muziejui. Muziejų tyrinėtų paminklų radiniai yra juos aptikusiuose muziejuose.

Kasinėjimams vadovavo tarybos koordinacinės grupės v. m. b. J. Markelevičius.

6. Renavas (Mažeikių raj.). Telšių kraštotyros muziejus Varduvos kairiajame krante esančio piliakalnio aikštelėje ištyrė 8 m² šurfa ir padarė pylimo vidinės pusės piūvį 14×2 m dydžio. Aikštelėje kultūrinio sluoksnio neaptikta. Po 3 m aukščio pylimu rasta apdegusių nukirstų negenėtų medžių, o pylimo sampile — gyvulių kaulų ir viena grublėto puodo šukė. Nustatyta, kad piliakalnis buvęs galutinai neįrengtas ir nepanaudotas nei gyventi, nei gintis.

Kasinėjimams vadovavo muziejaus v. m. b. V. Valatka.

III. PILKAPYNAI

1. Neravai (Trakų raj.) Istorijos in-tas Neries kairiajame krante, miške esančioje apie 50 pilkapių grupėje, ištyrė 6 pilkapius. Iš jų tik pilkapiuose Nr. 2 ir 4 rasti sudegintų mirusiųjų kapai be įkapių ir su apdegusiomis įkapėmis, būdingomis VII—IX a.

Kasinėjimams vadovavo ist. m. k. O. Kuncienė.

2. Pajuostis (Panevėžio raj.). VVPI TSRS Istorijos katedra tęsė praėjusiais metais pradėtus pilkapyno tyrinėjimus ir ištyrė dar 5 apardytus pilkapius (VI, VII, VIII, X ir XII). Aptikti sampilus supusių vainikų fragmentai ir apardyti II—VI a. kapai, taip pat pakartotinai pilkapyno teritorijoje IX—XI ir XVII a. laidoti mirusieji.

Kasinėjimams vadovavo ist. m. k. M. Michelbertas.

2. Zabieliškė (Eišiškių raj.). Ariamame lauke išlikusių 3 apardytų pilkapių grupėje Lietuvos TSR istorijos-etnografijos muziejus ištyrė 1 pilkapio likučius. Rasti 2 sudegintų mirusiųjų kapai su VI—VII a. būdingomis įkapėmis.

Kasinėjimams vadovavo muziejaus v. m. b. E. Butėnienė.

IV. SENKAPIAI

1. Antalgė (Utenos raj.). Istorijos in-tas patikrino 1968 m. rudenį ūkinių darbų metu aptikto I tūkstantmečio pr. m. e. kapo vietą. Iškastas 20 m² perkasas. Daugiau kapų nerasta.

Kasinėjimams vadovavo ist. m. k. V. Urbanavičius.

2. Dimgailiai (Mažeikių raj.). Telšių kraštotyros muziejus suardyto senkapio pakraštyje iškasė 12 m² bandomąjį perkasą. Aptikti 4 griaučiai be įkapių.

Kasinėjimams vadovavo muziejaus v. m. b. V. Valatka.

3. Jakštaičiai (Siaulių raj.). Istorijos in-tas tyrinėjo du senkapius. Spalvės kairiajame krante esančiame senkapyje atidengtas 1534 m² plotas, rasta 215 kapų. Mirusieji laidoti nedeginti XIV—XVII a.

Svedkapiu vadinamame senkapyje atidengtas 120 m² plotas, rasti 4 griaučiai be įkapių, greičiausiai iš XVIII a.

Kasinėjimams vadovavo ist. m. k. V. Urbanavičius.

4. Pakalniškiai (Šakių raj.). Kauno Valstybinis istorijos muziejus toliau tyrinėjo kapinyną. Atidengtame 250 m² plote rasti dar 37 žirgų kapai. Keliuose kapuose laidota po du žirgus. Žirgai laidoti nedeginti, su X—XIII a. būdinga apranga. Kapinyno pakraštyje atidengtame 450 m² plote aptiktas storas su degėsiais sumaišytas žemės sluoksnis (laužavietė?), kuriame rasta apie 600 įvairių dirbinių ar jų fragmentų iš X—XIII a.

Kasinėjimams vadovavo muziejaus Archeologijos skyriaus vedėjas J. Antanavičius.

5. Paragaudis (Šilalės raj.). Rudenį žvyro karjerui numatyto ploto pakraštyje Šilalės kraštotyrininkai atidengė 80 m² plotą ir rado 6 kapų pėdsakus. Mirusieji laidoti nedeginti, galvomis į R-SR, griaučiai sunykę. Kapuose rastos X—XIII a. būdingos įkapės.

Kasinėjimams vadovavo V. Statkevičius.

6. Reizgiai (Šiaulių raj.). Istorijos in-tas senkapyje iškasė bandomąjį perkasą. Rasti 3 žmonių griaučiai ir karstų pėdsakai. Įkapių nerasta. Kapai greičiausiai XVIII a.

Kasinėjimams vadovavo ist. m. k. V. Urbanavičius.

7. Skėriai (Mažeikių raj.). Telšių kraštotyros muziejus senkapyje ištyrė 90 m² plotą. Rasti 33 žmonių griaučiai. Kapai datuojami XV—XVII a.

Kasinėjimams vadovavo muziejaus v. m. b. V. Valatka.

8. Sarkai (Šilalės raj.). Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos muziejus ištyrė naujos kelio trasos paliečiamame kapinyne 1128 m² plotą. Aptikti kapus supusių akmenų vainikų fragmentai, 1 sudeginto ir 35 nesudegintų mirusiųjų kapai. Sudegintas mirusysis palaidotas be įkapių. Prie griaučių rasta žalvarinių ir sidabrinųjų papuošalų, geležinių įrankių ir ginklų iš III—VI a.

Kasinėjimams vadovavo muziejaus Archeologijos skyriaus vedėja B. Tautavičienė.

Rudenį šalia kelio žvyro karjerui numatytame plote Šilalės kraštotyrininkai ištyrė dar 75 m² plotą ir ariamame sluoksnyje aptiko keletą radinių bei 4 kapų likučius iš III—IV a.

Kasinėjimams vadovavo V. Statkevičius.

9. Zastaučiai (Mažeikių raj.). Ventos pakrantėje esančio karjero pakraščiuose pastebėjus sudegintų mirusiųjų kapų pėdsakų, atlikti bandomieji kasinėjimai. Telšių kraštotyros muziejus ištyrė 3 perkasas 50 m² dydžio. Aptiktos apdegusios įkapės ir kapų duobių dugnai su sudegusių kaulų fragmentais bei radiniais, būdingais XII—XIII a. Rasti ir dveji griaučiai su menkomis XV—XVII a. įkapėmis.

Kasinėjimams vadovavo Telšių kraštotyros muziejaus v. m. b. V. Valatka.

V. APEIGINĖS VIETOS

1. Kutiškės (Radviliškio raj.). Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Mokslinė-metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba patikrino buvusio dubenuoto, vadinamojo „girnų“, akmens stovėjimo vietą. Atidengtas 9 m² plotas. Rasta degusių, apdegusių akmenų.

Kasinėjimams vadovavo tarybos Koordinacinės grupės vadovas M. Černiauskas.

2. Meduoliškės (Zarasų raj.). Istorijos in-tas ištyrė akmens su „pėda“ aplinką. Atidengtas 16 m² plotas. Kultūrinio sluoksnio pėdsakų nerasta.

Kasinėjimams vadovavo ist. m. k. V. Urbanavičius.

3. Pikeliškė—Mikulencai (Vilniaus raj.). Istorijos in-tas ištyrė dubenuoto akmens aplinką. Atidengtas 20 m² plotas, rasta degusių.

Kasinėjimams vadovavo ist. m. k. V. Urbanavičius.

4. Padabužis (Molėtų raj.). Istorijos in-tas ištyrė buv. dubenuoto akmens stovėjimo vietą, vadinamą senosios Molėtų bažnyčios vieta. Atidengtas 208 m² plotas. Aptiktos stulpų vietos, degėsiai.

Kasinėjimams vadovavo ist. m. k. V. Urbanavičius.

5. Prapymas (Šilalės raj.). Istorijos in-tas Gaidupio slėnyje, vadinamoje „aukų vietoje“, atidengė 38 m² plotą. Aptikta duobė su degusių sluoksneliu dugne.

Kasinėjimams vadovavo ist. m. k. V. Urbanavičius.

6. Reizgiai (Šiaulių raj.). Istorijos in-tas ežero šiauriniame krante esančio alkakalnio viršuje atidengė 1000 m² plotą. Rastos dviejų stulpų vietos. Kalno pašlaitėje prie Dubysos ištirtas dar 60 m² plotas, kuriame aptiktos dvi nedidelės duobės. Vienos iš jų dugne buvo degusių.

Kasinėjimams vadovavo ist. m. k. V. Urbanavičius.

7. Trumponys (Molėtų raj.). Istorijos in-tas ištyrė dubenuoto akmens aplinką. Atidengtas 24 m² plotas. Rasta degusių.

Kasinėjimams vadovavo ist. m. k. V. Urbanavičius.

8. **Vaidulonys** (Radviliškio raj.). Kelio griovyje, dubenuoto akmens aplinkoje, iš-tirtas 19 m² plotas, aptikti akmenų grindiniai, degėsiai, žiestų puodų šukės, gyvulių ir paukščių kaulai.

Kasinėjimams vadovavo tarybos Koordinacinės grupės vadovas M. Černiauskas.

VI. PAMINKLŲ ŽVALGYMAS

Istorijos in-tas ir Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Mokslinė-metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba kartu su Kauno, Rokiškio, Šiaulių ir Vilniaus muziejų darbuotojais žvalgė respublikos archeologinius paminklus, tikrino jų būklę, papildė ir patikslino duomenis apie juos. Istorijos in-to ekspedicija Alytaus, Kapsuko, Plungės, Rokiškio ir Zarasų rajonuose apžiūrėjo apie 75 piliakalnius ir apie 10 pilkapių grupių.

Mokslinė-Metodinė kultūros apsaugos paminklų taryba žvalgė Kauno, Šiaulių ir Vilkaviškio rajonų archeologinius paminklus bei kai kuriuos paminklus Vilniaus, Jurbarko ir kituose rajonuose. Kauno rajone 64 vietovėse apžiūrėta 14 piliakalnių, 44 senkapiai bei keliolika kitų paminklų. Šiaulių rajone patikrinta 12 piliakalnių, apžiūrėta apie 100 senkapių ir keliolika kitų paminklų. Vilkaviškio rajone žvalgyta 3 piliakalniai ir apie 40 senkapių. Daugumas lankytų senkapių yra XVII—XIX a. kaimų kapinaitės.

1972 m. žvalgant paminklus, rasta ir archeologams dar nežinomų piliakalnių, senkapių, akmenų su dubenimis, gyvenviečių bei kitų paminklų.

Kartu konstatuota, kad kai kurie archeologiniai paminklai buvo apardyti, o keli ir sunaikinti ūkinii darbų metu.

A. Tautavičius

ETNOGRAFINĖS EKSPEDICIJOS RESPUBLIKOJE 1972 METAIS

1972 m. Lietuvos TSR MA Istorijos in-to etnografinės ekspedicijos tyrė kaimo bei miesto kultūros ir buities istoriją¹.

Tyrinėjimai buvo atliekami: Telšių, Vilkaviškio, Svenčionių, Akmenės, Šiaulių, Kelmės, Kėdainių, Radviliškio, Kauno, Jonavos, Panevėžio, Pakruojo, Pasvalio, Ukmergės, Utenos, Alytaus, Kapsuko, Šakių, Lazdijų rajonuose ir Kauno, Klaipėdos, Kapsuko, Kretingos miestuose. Kaimo vietovėse buvo iširta 215 punktų.

Ekspedicijoms vadovavo I. Butkevičius. Ekspedicijų dalyviai įvairiais laikotarpiais kaime dirbo 6 mėnesius. Darbai buvo pradėti š. m. gegužės 1 d., baigti spalio 31 d. Pagal tyrinėjimo objektus, vietą ir laiką ekspedicijos buvo suskirstytos į 8 grupes. Temų vykdytojams įvairiais laikotarpiais talkininkavo dailininkai: 12 grafikų, 9 architektai, 3 tekstilininkai.

Ekspedicijos tikslas buvo surinkti ruošiamiems instituto planiniams darbams konkrečią medžiagą apie XVIII—XX a. valstiečių naudotus žemdirbystės įrankius, įvairius verslus, amatus, liaudies techniką, gyvenvietes, sodybas ir trobesius, vyrų ir moterų drabužius, žvejybą, transporto priemones, šeimos ir kalendorinių švenčių papročius. Be to, buvo toliau tyrinėjama Lietuvos miestų gyventojų buitis ir kultūra.

Ekspedicijos dalyviai rinko medžiagą šioms temoms: 1) derliaus nuėmimo ir kūlimo įrankiai, 2) vandens ir vėjo malūnai, 3) maistas, 4) namų apyvokos daiktai, 5) geležies dirbiniai (V. Milius), 6) linų ūkis ir papročiai (A. Vyšniauskaitė), 7) gyvenvietės, sodybos ir trobesiai, 8) bitininkystė (I. Butkevičius), 9) gyvulininkystė ir tvartai (R. Merkienė), 10) baldai ir interjeras (A. Andriuškevičius, V. Kulikauskienė), 11) moterų drabužiai (M. Mastonytė), 12) vyrų drabužiai (V. Kulikauskienė), 13) žvejyba ir žemės ūkio darbininkų buitis (V. Morkūnas), 14) transporto priemonės (J. Laniauskaitė), 15) dervos ir deguto varymas (J. Kudirka), 16) miesto darbininkų kultūra ir buitis (A. Daniliauskas).

¹ Apžvalga paruošta, remiantis etnografinių ekspedicijų dalyvių ataskaitomis.

Žemdirbystės klausimus tyrinėjęs V. Milius šiais metais siekė surinkti papildomos medžiagos ruošiamam planiniam darbui apie tradicinius derliaus nuėmimo ir kūlmo įrankius. Iš vyresnio amžiaus informatorių autoriaus surinkta medžiaga pasitarnaus, kartografuojant įrankių tipus Telšių, Vilkaviškio rajonuose.

V. Milius tuo pačiu metu rinko Europos etnografiniam atlasui medžiagą apie riebalų vartojimą maistui. Iš įdomesnių momentų pažymėtinas kastinio darymo būdas Telšių raj., taukinės naudojimas sriuboms pagardinti Vilkaviškio raj. Be to, V. Milius rinko medžiagą apie namų apyvokos daiktus, geležies dirbinius.

Vertingos medžiagos V. Milius surinko ir apie Žemaitijos vandens bei vėjo malūnus. Nustatyta jų topografija, statybinė medžiaga, aprašyti pagrindiniai ir įdomesni smulkūs vidaus įrenginiai.

Kita žemdirbystės tema — „Linų ir kanapių auginimas ir apdirbimas“ — medžiagą rinko A. Vyšniauskaitė daugiausia Telšių, Vilkaviškio, Švenčionių rajonuose ir vidurio Lietuvoje.

Tyrinėtoja konstatavo, kad Suvalkijoje linų apdirbimo įrankių šiuo metu jau reta. Išaiškinta, kad Suvalkijoje linai nebuvo mirkomi, o džiovinami, sustačius linienoje, po to spragilu nukuliamos galvutės. Tyrimai leido nustatyti suvalkietiškujų bei pereinamųjų į dzukiškuosius mintuvų tipą. Tyrinėtoja išaiškino didelius skirtumus tarp žemaitiškujų ir suvalkietiškujų bruktuvių, be to, ekspedicijos metu patikslino žemaitiškujų, aukštaitiškujų ir suvalkietiškujų mintuvų, horizontalių ir kolinių šukuočių bei bruktuvių tipų paplitimo ribas. Pastebėta, kad vidurio Lietuvoje buvo naudojamos tiek tiltinės, tiek vėlesnės kilmės veleninės minamosios mašinos. Užfiksuoti linų biržijimo būdai, patikslintos linų mirkytinių ir klotinių išplitimo ribos. Tyrinėtoja išaiškino, kad palyginti daug linų buvo sejama Švenčionių raj. Adutiškio apyl., nes Adutiškyje buvo linų apdirbimo fabrikėlis, kuris linus eksportuodavo į užsienį. Pastebėta, kad linų apdirbimo pasikeitimo riba šiame krašte buvo I pasaulinis karas. Iki jo čia buvo mirkytiniai, vėliau — klotiniai linai. Būdinga, kad šiame krašte linai buvo minami priepirtyje. Pastebėtas vietos linininkystės verslui būdingas bruožas — žemės nuomojimas „iš pusės“ linams sėti, atiduodant už žemę jos savininkui pusę surinktų saujų skaičiaus.

Tyrimų medžiaga rodo, kad kanapių tiek vidurio Lietuvoje, tiek Švenčionių raj. sėta labai mažai.

Be to, įdomios medžiagos A. Vyšniauskaitė surinko ir apie lietuvių liaudies papročius.

Lietuvos valstiečių gyvenvietes, sodybas, trobesius Telšių, Vilkaviškio, Švenčionių rajonuose tyrinėjo I. Būtkevičius. Svarbiausias dėmesys buvo kreipiamas į senuosius trobesius, kurie galėtų pasitarnauti pastatų istorijai nušviesti. Palyginti dar senų trobesių rasta Telšių raj., kur kai kurie gyvenamieji namai, klėtys ir kluonai siekia XVIII a. Daug pastatų Žemaitijoje išlikę iš XIX a. Patys seniausi Vilkaviškio raj. tyrinėti trobesiai yra iš XIX a. Seniausi trobesiai Švenčionių raj. siekia XIX a. vidurį. Tyrimų duomenys patvirtina, kad Žemaitijoje įvairių sluoksnių valstiečių tradicinės trobos su kaminu centre, išilginėmis vidaus kapitalinėmis sienomis ir daug patalpų vyravo XVIII—XIX a. Sudėtingesnės jos buvo vakarinėje ir centrinėje Žemaitijoje. Rytinėje Žemaitijoje palei ribą su vidurio Lietuva trobų planinė struktūra buvo mažiau sudėtinga.

Tyrimai Vilkaviškio raj. davė papildomų naujų duomenų apie kai kuriuos suvalkietiškių tradicinių stubų elementus. Atlikus tyrimus, išaiškėjo suvalkietiškujų kaminų rūkvklių virš lubų išnykimo, gonkelių prie stubų atsiradimo laikas, stogų dangos pakitimai XX a. pradžioje.

Surinkta medžiaga taip pat padės paryškinti kai kuriuos momentus ir klėčių raidos istorijoje. Senųjų klėčių tyrinėjimai parodė, kad XVIII a. klėtys dažniausiai buvo statomos be išbaigtų prieklėčių. Tuo metu prieklėtį atstodavo priekyje platesnė pastogė. Prieklėčiai su stulpeliais ir tvorelėmis paplinta tikrai XIX a. pirmojoje pusėje. Suvalkijos duomenys apie klėtis dar kartą patvirtina, kad šiame krašte klėtys dažniausiai buvo dviejų patalpų. Grūdai buvo laikomi tik ant klėties aukšto. Klėčių artikas Suvalkijoje vyravo jau XIX a. viduryje.

Libiausiai nykstantis valstiečių sodybos trobesys — kluonas — retai bepasitaiko. Tačiau Žemaitijoje pasisekė dar atrasti kluonų, statytų XIX a. pirmojoje pusėje, ir juos suinventorizuoti. Surinkta medžiaga apie Suvalkijos kluonus, statytus XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje, paremia teiginį, kad tuo laikotarpiu čia vyravo atskiras kluonų tipas.

Medžiagą apie tvartus ir gyvulininkystę rinko R. Merkienė Suvalkijoje. Daugiausia domėtasi tvartų raida XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje. Tuo tikslu tyrinėtoja lankėsi vietovėse, apie kurias buvo turima archyvinės medžiagos, ir mėgino, apklausinėdama senuosius kaimų gyventojus, atkurti įvairaus išplanavimo tvartus. Tyrinėtojos surinkta medžiaga rodo, kad XX a. pradžioje Suvalkijai būdingų vadinamųjų „kertuotų“ tvartų bebuvo likę labai mažai. Paskutiniai pavieniai tokie tvartai vakarinės Užnemunės didesniuose ūkiuose išliko iki XX a. antrojo dešimtmečio; rytinėje Užnemunėje, kaip teigia R. Merkienė, XX a. trečiajame dešimtmetyje jų bepasitaikė tik dvareliuose.

Be to, R. Merkienė surinko nemažai medžiagos apie gyvulių šėrimą ir ganymą. Lietuvių liaudies baldus tyrinėjo A. Andriuškevičius ir V. Kulikauskienė. Šiais metais A. Audriuškevičius daugiausia tyrinėjo rytiniuose, šiaurietiniuose ir vidurio Lietuvos rajonuose. Tyrinėtojas išaiškino, kad ožinės konstrukcijos stalai buvo paplitę ne tik vakarinėje, bet taip pat šiaurinėje ir rytinėje Lietuvoje. Rytinėje ir šiaurinėje Lietuvoje lig šiol tebenaudojamas specifinis baldas maisto produktams laikyti — „kanikas“.

Ekspedicijos metu surinkti duomenys padės nustatyti įvairių rūšių baldų tipų paplitimo ribas ir laiką, išspręsti kai kurias baldų kilmės problemas.

Baldų kompleksą, kaip sudėtinę interjero dalį, tyrinėjo V. Kulikauskienė Svenčionių raj. Adutiškio apylinkėje. Tuo tikslu tyrinėtoja sudarė 14 pirklių interjero statistiką, apimančią pirklių sienų, lubų, grindų apdailą, baldus, jų įsigijimo laiką, taip pat dekorą: paveikslus, siuvinėjimus, grindų bei sienų užtiesalus, gėles.

Surinkta medžiaga leis tyrinėtojai pasekti Adutiškio krašto interjero raidą ir jo santykį su šiuolaikinio interjero kaita.

Drabužius tyrinėjo dvi bendradarbės: moteriškus — M. Mastonytė, vyriškus — V. Kulikauskienė.

Ekspedicijų metu Telšių, Vilkaviškio, Svenčionių rajonuose ir vidurio Lietuvoje M. Mastonytė rinko medžiagą apie tradicinius moterų drabužius. Ji išaiškino čia paplitusius tradicinės aprangos tipus, nustatė tradicinių drabužių išnykimo laiką, užfiksavo tradicinės aprangos elementus, išlikusius pirmųjų XX a. dešimtmečių valstiečių drabužiuose.

Surinkti duomenys rodo, kad tradicinių drabužių nykimo metas — XIX a. antroji pusė. Drabužių miesčionėjimo tendencija anksčiausiai pasireiškė vidurio Lietuvoje ir Žemaitijoje. Ilgiau, iki 1880—1885 m., tradicinių drabužių būta kai kuriose Vilkaviškio raj. apylinkėse ir rytu Lietuvos, Adutiškio apylinkėse. Tyrinėtoja pastebėjo, kad žemaičių ir suvalkiečių drabužiams būdingas spalvingumas, sodrių spalvų deriniai, tuo tarpu vidurio Lietuvos ir Adutiškio apylinkių tradiciniuose moterų drabužiuose vyravo baltas linas. Žymiai skyrėsi apavas ir galvos danga, sėmėgų spalvos bei sukirpimas.

Vyrų drabužius tyrinėjusi V. Kulikauskienė rinko medžiagą apie XIX a. antrosios pusės—XX a. drabužius. XIX a. antrojoje pusėje Telšių, Sakių, Vilkaviškio rajonų ribose gyvenusių valstiečių našystoje nyksta kai kurios tradicinių drabužių dalys. Išnyksta seno sukirpimo sėmėga, vietoj jos įsivyrėja siūtas milo surdutas ir naujo sukirpimo sėmėga. XIX a. antrojoje pusėje palaiapsniui nustoja vilkėti baltas kelnes ir ant jų išleistus, juosta parištus marškinius. Baltos kelnės tampa apatiniu drabužiu. Pastebėta, kad XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pradžioje vyrų aprangoje dominuoja tamsių spalvų kostiumas, kurio sukirpimas bendraeuropinis. Išaiškinta, kad XX a. pradžioje, o ypač po I pasaulinio karo vyrų aprangoje pasirodo naujų drabužių komplekto dalių — žieminiai ir demisezoniniai paltai, vasarinis apsiaustas.

Šiais metais V. Morkūnas pradėjo tyrinėti žvejybą. Tyrinėjimai vyko Šventosios upės baseine, gretimuose ežeruose, aplink Sartų ežerą, Adutiškio apylinkėse. Renkama medžiaga daugiausia iš XIX a. pabaigos—XX a. pradžios. Pagal specialiai pa-

rengtą anketą buvo fiksuojamos žinios apie žvejybos pobūdį, būdus ir priemones, pa-
pročius, taip pat su žvejyba susijusi tautosaka.

Tyrinėtojas nustatė, kad tradiciniai žvejybos būdai ir priemonės XX a. beveik nepa-
kito. Keitėsi tik žvejybos pobūdis, jos priemonių išmatavimai, medžiaga. Gana ryškių
pakitimų į žvejybą įneša pastaraisiais metais respublikoje atliekami melioravimo darbai.

Be to, V. Morkūnas Svenčionių raj. Adučiškio apyl. rinko medžiagą apie žemės
ūkio darbininkų buitį 1919—1940 m.

Valstiečių transportą vidurio Lietuvoje, Suvalkijoje, Telšių ir Svenčionių rajonuose
tyrinėjo J. L a n i a u s k a i t ė. Ji užsibrėžė išaiškinti pagrindines valstiečių vasaros kin-
komąsias susisiekimo priemones XIX a. viduryje—XX a. penktajame dešimtmetyje, t. y.
nustatyti jų tipus ir tipų paplitimo ribas, parodyti, kaip jie keitėsi ir tobulėjo, išnagri-
nėti gamybą: kas gamino, kokiais įrankiais, iš kur ir kokią medžiagą naudojo. Be to,
buvo renkama medžiaga ir apie valstiečių žiemos transportą, pakinktus bei pakinkymą.

Tyrinėtojos surinkta medžiaga parodė, kad ratų tipai, atsižvelgiant į jų konstruk-
ciją, įvairiuose etnografiniuose rajonuose buvo skirtingi; skyrėsi ir arklių pakinkymo
būdas. Be to, domėtasi ratų kaustymu, medinašių ratų išnykimu ir geležinašių atsira-
dimu, valstiečių išveginiais (šventiniais) ratais.

Medžiagą apie miško chemijos verslus — dervos ir deguto gamybą — Lietuvoje rin-
ko J. K u d i r k a. Tirtieji rajonai — Telšių — mažai miškingas, Vilkaviškio — visai ne-
miškingas. Tai lėmė ir tyrinėjamųjų verslų specifika. Tyrinėtojas išaiškino, kad Tel-
šių raj. derva ir degutas buvo varomi Lieplaukės, Nevarėnų, Pavandenės ir Zarėnų
aplinkėse. Tai mažazemių ir vidutiniųjų valstiečių užsiėmimas laisvalaikiu. Verslas bu-
vo ne prekinis, o paslauga kaimynams.

Vilkaviškio raj. derva aprūpindavo Kazlų Rūdos girių dervininkai, J. Kudirka iš-
aiškino dervos ir deguto paskirtį tyrinėtuose rajonuose. Derva ir degutas buvo naudo-
jami medinašių ratų ašims tepti, o degutu buvo tepamos ir geležinės ašys. Degutas
naudotas dar gyvuliams ir vaikams gydyti nuo kirminų. Dervos varymo atliekas — ang-
lis — dervininkai parduodavo kalviams.

Antroji etnografijos sektoriaus ekspedicijų kryptis — Lietuvos miestų materialinės
XX a. kultūros tyrimai. Juos vykdė A. D a n i l i a u s k a s, tyrinėjęs Kaune, Klaipėdoje,
Kretingoje ir Kapsuke.

Svarbiausias dėmesys buvo kreipiamas į gyvenamąsias patalpas, baldus, drabužius,
karpinius, mitybą.

Tyrimų medžiaga duoda naujų duomenų apie inteligentų baldų sudėtį 1939 m., jų
išvaizdą, baldų stiliaus raidą Lietuvoje (miestuose) XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje.
Surinkti duomenys taip pat gana pilnai nušviečia miesto gyventojų drabužių raidą XX a.
trečiuoju—ketvirtuoju dešimtmečiais. Anketinė medžiaga leis palyginti darbininkų ir
inteligentų mitybą, taip pat nustatyti bendrus miesto gyventojų mitybos raidos bruo-
žus XX a.

Ekspedicijos dalyviai ne tik rinko medžiagą, bet atliko ir kitus darbus. Antai Vil-
kaviškio vid. mokykloje vietos gyventojams jie surengė konferenciją ir parodą „Apie
etnografinės medžiagos rinkimą“. Pranešimus padarė: I. Butkevičius, V. Milius, A. Vyš-
niauskaitė, J. Kudirka, J. Laniauskaitė.

1972 m. etnografinių ekspedicijų metu buvo sukaupta įvairios medžiagos: 1) apra-
šų ir užpildytų anketų — 707 vienetai; 2) brėžinių, piešinių, planų — 1560; 3) 4850 etno-
grafinių objektų fotografijų.

Be to, sektoriui įgyta 15 popieriaus karpinių.

1972 m. surinkta gausi ir įvairiapusiška aprašomoji, grafinė ir foto medžiaga su-
teikia naujų duomenų valstiečių ir darbininkų materialinės bei dvasinės kultūros tyri-
nėjimams.

I. Butkevičius